

Мартинів О. М., старший викладач кафедри фізичного виховання Львівської державної фінансової академії (м. Львів)

ДЕФІНІТИВНИЙ АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ У ДОСЛІДЖЕННІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ СТУДЕНТІВ

У статті обґрунтовано актуальність формування культури здоров'язбереження як процесуально-діяльнісного відображення сформованої культури здоров'я сучасної людини, що знаходить підтвердження у дисертаційних дослідженнях багатьох науковців. Розкрито сутність філософського тлумачення поняття «культура». Узагальнено, що загальна культура і культура здоров'я передбачають спрямованість особистості на формування культури здоров'язбереження, що є предметом вивчення і перебуває в центрі наукових пошуків багатьох учених.

Ключові слова: культура, культура здоров'я, культура здоров'язбереження

В статтю обоснована актуальність формування культури здоров'язбереження як процесуально-діяльнісного відображення сформованої культури здоров'я сучасної людини, що знаходить підтвердження в дисертаційних дослідженнях багатьох учених. Розкрито сутність філософського тлумачення поняття «культура». Обобщенно, что общая культура и культура здоровья предусматривают направленность личности на формирование культуры здоров'язбережения, что является предметом изучения и находится в центре научных поисков многих ученых.

Ключевые слова: культура, культура здоровья, культура здоров'язбережения

Постановка задачі у загальному вигляді. Культура здоров'язбереження студентів економічних спеціальностей є одним із компонентів фізичної культури та загальної культури майбутнього фахівця. Одним із шляхів формування культури здоров'язбереження в процесі фахової освіти є проведення обов'язкових занять з фізичного виховання, що здійснюється у вищих навчальних закладах відповідно до навчальних програм, затверджених у встановленому порядку. Основними показниками сформованості культури здоров'язбереження є рівень здоров'я і фізичного розвитку студента, ступінь використання фізичної культури в різних сферах діяльності, самостійної діяльності у напрямі збереження здоров'я та ін. Адже фізична культура передбачає такий рівень здоров'я, фізичного розвитку, психофізичних і фізичних можливостей особистості, які складають фундамент її активної перетворювальної життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про поглиблений інтерес держави до питання про загальні правові, соціальні, економічні й організаційні основи зміцнення здоров'я громадян, досягнення високого рівня працездатності та довголіття засобами фізичної культури і спорту [3]. На підставі зазначених показників розробляється державна програма розвитку фізичної культури і спорту в Україні. Науковці вважають, що сукупність цінностей здорового способу життя є основою культури здоров'я [7], або в інтерпретації деяких дослідників

визначається як «культура здоров'язбереження» [1].

Актуальність формування культури здоров'язбереження як процесуально-діяльнісного відображення сформованої культури здоров'я сучасної людини будь-якого віку знаходить підтвердження у дисертаційних дослідженнях багатьох науковців. Так, В. Горашук обґрунтував теоретичні й методологічні засади формування культури здоров'я школярів; С. Кириленко визначила соціально-педагогічні умови формування культури здоров'я старшокласників; О. Рихтер довела ефективність формування культури здорового способу життя вихованців закладів додаткової освіти в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності; Н. Соловьева структурувала здоров'язберігаючу систему освіти для забезпечення формування культури здорового способу життя учнів та ін. У світлі нашого дослідження особливої уваги заслуговують результати наукових пошуків з проблеми формування культури здоров'язбереження майбутніх фахівців. Якщо одні дослідники вивчали загальні процеси формування ціннісного відношення особистості до культури здоров'я в освітньому процесі ВНЗ (З. Литвинова) і, зокрема, формування культури здоров'я студентів університету (Г. Кривошеєва); конкретизували педагогічні умови вдосконалення культури зміцнення здоров'я студентів в системі фізичного виховання у вищому навчальному закладі (О. Гладощук); здійснювали формування культури здоров'я в умовах комп'ютеризації навчання (Ю.

Драгнев), то інші науковці присвячували свої дослідження формуванню культури здоров'я майбутніх фахівців певного профілю підготовки: майбутніх учителів (С. Лебедченко), економістів (Н. Башавець) і вивчали особистісний та професійний аспекти культури здоров'я уже сформованого фахівця, наприклад, педагога (Н. Малярчук) та ін.

Метою статті визначено проведення аналізу поняття «культура» у сенсі проблеми формування культури здоров'язбереження майбутніх фахівців економічного профілю.

Викладення основного матеріалу. Для акцентуації уваги на проблемі формування культури здоров'язбереження студентів розглянемо сутність поняття «культура» як засадничого у нашому дослідженні.

Філософське тлумачення цього поняття спрямовує розгляд його змісту як системи надбіологічних програм людської життєдіяльності (діяльності, поведінки і спілкування), що розвивається історично і забезпечує відтворення та зміну соціального життя в усіх його основних напрямках. Програми діяльності і поведінки представлені різноманітним знань, норм, навичок, ідеалів, зразків діяльності та поведінки, ідей, гіпотез, цілей і ціннісних орієнтацій. Культура зберігає, транслює цей досвід, генерує нові програми діяльності і поведінки, які, реалізуючись у відповідних видах і формах людської активності, породжують реальні зміни в житті суспільства.

Якщо набуття знань, умінь, навичок здорового способу життя сприятиме формуванню у людини ціннісного ставлення до здоров'я, то можна говорити про формування сукупності духовних цінностей, певних видів діяльності, що спрямовуються на створення сприятливих для здоров'я ефектів. Виникає певний вид культури, що реалізується у вигляді нового виду людської активності – реалізації здорового способу життя. У дослідженнях науковців цей вид культури має назву «культура здоров'я». Підтвердженням цієї думки є переконання Л. Лубишевої, котра зазначає, що здоровий спосіб життя є культурним способом життя, цивілізованим, з турботою про здоров'я як про найвищу цінність [6, с. 51].

Таким чином, виникає потреба встановити співвідношення категорій «культура», «здоров'я» та «здоров'язбереження». Сучасні дослідники нараховують понад 500 визначень культури, що зумовлено, насамперед, багатогранністю

феномена та широким вживанням цього терміну в різних словосполученнях («культура мови», «культура спілкування», «фізична культура», «культура здоров'я» та ін.).

У довідковій літературі культура трактується як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії; рівень розвитку суспільства в певну епоху; те, що створюється для задоволення духовних потреб людини; освіченість, вихованість; рівень, ступінь досконалості якої-небудь галузі господарської або розумової діяльності [2, с. 596].

У межах найбільш загального, філософського уявлення про світ концепт «культура» розглядається як соціально-прогресивна творча діяльність людини в усіх сферах буття і свідомості, що є діалектичною єдністю процесів опредмечування (створення цінностей, норм, знакових систем тощо) і розпредмечування (освоєня культурного спадку), направлена на перетворення дійсності, багатства людської історії у внутрішнє багатство особистості, на всебічне виявлення і розвиток сутнісних сил людини.

У повсякденному житті поняття «культура» вживають, насамперед, у трьох значеннях. По-перше, під культурою розуміють певну сферу життя суспільства, закріплену в окремих інституціях (міністерство культури; журнали, театри, музеї, що займаються виробництвом і поширенням духовних цінностей та ін.). По-друге, під культурою розуміють сукупність духовних цінностей і норм, які властиві великій соціальній групі, нації (наприклад, елітарна культура, українська культура, антична культура тощо). По-третє, культура є виразом високого рівня якісного розвитку духовних досягнень («культурна людина» в значенні «вихована»). «Рівневий» смисл вноситься в поняття «культура», коли вона протиставляється некультурності – відсутності культури.

Ретроспективний аналіз історіогенезу феномену культури показав, що це поняття прийшло з античності, де первісно стосувалося землеробської праці. Римський оратор і філософ Цицерон у праці «Тустуланські бесіди» (45 р. до н.е.) метафорично співвідніс культуру з розумовою працею, проголосивши, що розум необхідно обробляти так само, як селянин обробляє землю. Говорячи «*cultura animi*», вчений вів мову про необхідність

культури душі, якою вважав філософію. У Стародавній Греції поняття культури ототожнювалося з поняттям «пандейя», тобто «освіченість», що, за визначенням Платона, означало керівництво до зміни людини, її сутності. В епоху Середньовіччя слово «культ», що походило від лат. *Cultio* – «поклоніння», відображало здатність людини розкрити власний творчий потенціал через любов до Бога. У добу Відродження уявлення про культуру є виразом активного творчого начала в людині, котра прагне до піднесеного, гармонійного розвитку.

У науковий обіг поняття культури ввійшло на межі XIII – XIX ст. завдяки англійському антропологу Е. Тейлору (1832-1917), котрий дав класичне визначення культури у праці «Первісна культура». Його можна сформулювати таким чином: культура – сукупність знань, вірувань, мистецтв, моралі, законів, звичаїв, а також інших здібностей та навичок, які засвоєні людиною як членом суспільства.

Культура – це специфічний спосіб людської діяльності, тому зрозуміти сутність культури можна через призму діяльності людини. Культура є єдиною соціальною мірою, демонструючи, в якій мірі людина стала людиною. Тому феномен культури можна визначити як сукупність не тільки матеріальних, а й духовних цінностей, які відображають активну творчу діяльність людей в освоєнні світу в процесі гармонізації відносин між людиною, суспільством і природою. Відтак цінність є значення предмета для людини як суб'єкта культури.

У цьому сенсі доцільно виокремити базові елементи в структурі культури як системи: матеріальна і духовна культура. У світлі нашого дослідження особливої уваги заслуговує розуміння сутності нематеріальної чи духовної культури, яку формують норми, зразки поведінки, цінності, знання, ідеї, що складають основу культури здорового способу життя і відображають поліфункціональність культури в суспільстві.

Основними функціями культури визначаються адаптаційна, інтегративна, нормативна, пізнавальна, комунікативна. У загальній характеристиці зазначених функцій ми вичленили ті ознаки, які спрямовуються на формування культури здоров'язбереження майбутніх фахівців у вищій школі.

Так, *адаптаційна* функція культури спрямовується на забезпечення пристосування людини до динамічних

природних, суспільних, професійних умов життєдіяльності за рахунок збільшення своїх фізичних можливостей шляхом організації здорового способу життя. Адаптаційна функція сприяє підтриманню балансу між людиною та оточенням.

Інтегративна функція культури здійснює консолідацію людей, підтримує комфортні умови їхнього колективного існування на основі формування системи соціальної ідентичності шляхом вироблення спільних смислів, спільних цілей та спільних ідеалів.

Нормативна функція культури передбачає існування системи звичаїв, стандартів поведінки, способів життя, що впорядковують життєдіяльність людей. Нормативна функція включає широке коло вимог, які пред'являються до духовного світу людини, її знань, світогляду, моральних якостей, звичок, ставлень до здорового способу життя і проблеми здоров'язбереження.

Пізнавальна функція культури знаходить вираз у фіксації і поєднанні результатів пізнання сутності здоров'я, особливостей власного організму, тенденцій до позитивних і негативних змін у стані здоров'я, способів його збереження та ведення здорового способу життя. Водночас, завдяки реалізації пізнавальної функції культури відбувається самопізнання студента в аспекті особистісних можливостей в напрямку зміцнення здоров'я.

Комунікативна функція культури забезпечує процес взаємодії між суб'єктами соціокультурної динаміки, наприклад, у процесі професійної підготовки, шляхом обміну інформацією. Це сприяє примноженню інформаційно-знаннєвого багажу студентів з питань здоров'я та здорового способу життя шляхом трансляції нагромадженого досвіду як за «вертикаллю» (від попередніх поколінь до сучасних), так і за «горизонталлю» (через обмін ціннісним баченням культури здоров'я і способів його збереження в умовах навчального середовища – професійної підготовки у вищій школі).

Звичайно, наведені функції не вичерпують усієї повноти сутності культури у світлі нашого дослідження, проте дають певне уявлення про ті завдання, які вона покликана виконувати у педагогічному процесі формування культури здоров'язбереження на основі розгляду

здоров'я як певної особистісної і суспільної цінності

На думку Н. Соловйової, культура здорового способу життя особистості є досить складним системним утворенням. Усі її складові мають тісний зв'язок, доповнюють і обумовлюють одна одну. Знання та інтелектуальні здібності детермінують світогляд особистості, здатність до продуктивної діяльності, зміст її оцінок, цінностей та результатів певних дій. *Мотиви* визначають спрямованість особистості, характеризують ієрархію її діяльності, стимулюють і мобілізують на прояв активності у сфері здорового способу життя. *Ціннісні орієнтації* відображають аксіологію діяльності, сукупність відношень до збереження і зміцнення здоров'я, розумінню цінності здоров'я в розвитку, становленні особистісно, соціально і професійно активної діяльності. *Потреби* є головною спонукальною, спрямовуючою, актуалізуючою силою поведінки особистості у сфері здорового способу життя. *Соціально-духовні цінності* визначають загальнокультурний розвиток особистості [7].

Виокремлюючи культуру здоров'я як базовий, фундаментальний шар культури особистості і суспільства, що визначає різні форми та механізми «вбудовування» природного начала в соціокультурну систему, З. Литвинова конкретизує сутність таких понять, як «культура здоров'я суспільства» і «культура здоров'я особистості». Культура здоров'я суспільства розглядається дослідницею як сукупність цінностей і норм, які реалізуються соціумом і забезпечують необхідні умови (економічні, соціальні, світоглядні тощо) для формування потреб особистості в максимальній самореалізації і можливостей задоволення цих потреб. Культура здоров'я особистості, в свою чергу, може розглядатися як єдність потреб і здатності індивіда до максимальної самореалізації в якості соціально та індивідуально значущого суб'єкта на основі використання природного потенціалу, перетвореного у відповідності з цілями та принципами культуровідповідності в межах його оптимального функціонування.

Таким чином, загальна культура і культура здоров'я, яка передбачає спрямованість особистості на формування культури здоров'язбереження, є одним із засобів (форм, способів) задоволення головної потреби будь-якої системи, в тому числі й суспільства: потреби у виживанні, в існуванні, у самозбереженні.

Культура здоров'язбереження як предмет вивчення перебуває в центрі наукових пошуків багатьох учених. Так, Н. Башавець, обґрунтовуючи теоретико-методичні засади формування культури здоров'язбереження студентів, визначала культуру здоров'я одним із компонентів фізичної культури, поряд із культурою рухів та культурою тілобудови та розглядала цей феномен як світоглядну орієнтацію майбутніх фахівців. У розумінні дослідниці «культура здоров'я постає як цілісна освіта, що передбачає єдність пріоритету цінності здоров'я, високої активності із засвоєння та трансляції в майбутній професійній діяльності глибинних знань про шляхи та засоби ефективного формування, збереження і зміцнення здоров'я» [1, с. 127].

Обґрунтовуючи шляхи формування культури здоров'я студента в освітньому процесі ВНЗ, науковці розглядають цей феномен як складову базової культури людини, що об'єднує в собі культурно-оздоровчу грамотність і культурно-оздоровчу готовність. Таким чином, формування культури здоров'я майбутнього фахівця передбачає сформованість необхідних знань (гностичний компонент), ціннісного ставлення до збереження здоров'я (аксіологічний компонент), що є показниками сформованості культури здоров'я, а також уміння й навички на практиці підтримувати здоровий спосіб життя, виявляючи певний рівень культури здоров'язбереження (діяльнісний компонент), що в сукупності можна визначити за певними параметрами (оцінювальний компонент).

Відповідно, кожен із дослідників цієї проблеми має своє бачення і розуміння феномену «культура здоров'я», що розглядається як важливий компонент загальної культури людини, обумовлений матеріальним і духовним середовищем життєдіяльності суспільства і знаходить вираз у системі цінностей, знань, потреб, умінь і навичок формування, збереження та зміцнення її здоров'я. Формування культури здоров'я розглядається як:

– складний процес набуття особистістю властивостей і якостей, спрямованість яких визначається сучасним знаннями феномену здоров'я, що виокремлюється як гностичний компонент культури здоров'я;

– явище, сутнісні характеристики якого забезпечують суб'єкт-суб'єктну єдність особистості, що знаходить відображення в

одночасному засвоєнні гуманістичних цінностей і норм та ідеалу здоров'я;

– педагогічний феномен, який має свої особливості в контексті формування здоров'я особистості;

– рушійну силу, що активізує процеси самопізнання, самовиховання, самовдосконалення, які відбиваються на фоні особистісного зростання;

– невід'ємну частину цілісного навчально-виховного процесу освіти.

Висновки. Дефінітивний аналіз основних понять у дослідженні формування культури здоров'язбереження студентів свідчить, що науковці розглядають цей феномен як цілісне особистісне утворення, що характеризується єдністю пріоритету

цінностей здоров'я, високої активності для їх засвоєння і трансляції у майбутній діяльності, глибоких знань шляхів і засобів ефективного формування, збереження й укріплення здоров'я; як комплекс складових культури здорового способу життя: елементів особистої фізичної культури, гігієнічної культури, культури міжособистісних взаємин і культури психофізичної регуляції; як якісне утворення особистості, яке виявляється в єдності духовних, біологічних, психологічних і соціальних факторів, що визначають її спосіб життя і гуманістичний смисл буття. Розуміння культури здоров'я та культури здоров'язбереження визначається науковцями як ідентичні поняття.

Література

1. Башавець Н. А. Теоретико-методичні засади формування культури здоров'язбереження як світоглядної орієнтації студентів вищих економічних навчальних закладів : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Башавець Наталія Андріївна. – Одеса, 2012. – 555 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
3. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» від 10 лютого 2000 року №1453-III / Голос України. – 21.03.2000 р.
4. Книга вчителя фізичної культури : довідк.-метод. видання / упоряд. С. І. Операйло, А. І. Ільченко, В. М. Єрмолова, Л. І. Іванова. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. – 464 с.
5. Лебедченко С. Ю. Формирование культуры здоровья будущего учителя в процессе профессиональной подготовки : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Лебедченко Светлана Юрьевна. – Волгоград, 2000. – 266 с.
6. Лубышева Л. И. Социология физической культуры и спорта : учеб. пособие / Л. И. Лубышева. – [2-е изд., стереотип.]. – М. : Изд. центр «Академия», 2004. – 240 с.
7. Соловьева Н. И. Здоровьесберегающая система образования в обеспечении формирования культуры здорового образа жизни учащихся : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Соловьева Наталья Ивановна. – Ставрополь, 2005. – 195 с.

Martyniv O.M., senior teacher of physical education

DEFINITIVE ANALYSIS OF BASIC CONCEPTS IN THE STUDYING STUDENTS' HEALTHCARE CULTURE

The relevance of forming a culture of healthcare as a procedural-active reflection of formed modern human's healthcare culture, which is confirmed in the dissertations of many researchers is grounded in the article. The essence of philosophical interpretation of the term "culture" is defined. Modern researchers include more than 500 definitions of culture, due primarily phenomenon versatility and wide use of the term in different phrases. The retrospective analysis of the phenomenon of culture is done. It is generalized that the culture is a specific way of human activities, so it is possible to understand the nature of culture through the lens of human activities. Basic pillars of culture as a system: material and spiritual culture are determined. Attention is given to the fact that there is a certain kind of culture that is realized in the form of a new type of human activity – a healthy lifestyle. In the context of a culture of health research students particularly noteworthy understanding of immaterial or spiritual culture, which form the norms, patterns of behavior, values, knowledge and ideas that form the basis of a healthy lifestyle and reflect the multifunctional culture in society. The main functions of culture are determined as adaptive, integrative, normative, cognitive, communicative. In general characteristics of these functions we set apart those features that are aimed at creating of future professionals' healthcare culture in higher education. It is summarized that the overall culture and culture of healthcare include orientation of the individual to create a culture of healthcare that are the subject of study and is the focus of scientific research of many scientists.

Keywords: culture, health culture, healthcare culture